

מאורות הדף היומי - על הלומדים והמלמדים

למלאת 80 שנה למפעל הדף היומי (ראש השנה תרפ"ד - ראש השנה תשס"ד)

מאורות הדף היומי - לפי סדר דפי הגמרא,

יוצא לאור ע"י בית המדרש למגידי שיעור בדף היומי, בביהמ"ד דחסידי סוכטשוב בני ברק.

א. הדף היומי מיסודו של הרב מאיר שפירא

בג' באלול תרפ"ג התקיימה הכנסיה העולמית של אגודת ישראל בווינה, ובה הציע הרב מאיר שפירא מלובלין את רעיון הדף היומי. ההצעה המקורית היתה שבחורים צעירים יקבלו על עצמם ללמוד בכל יום דף מהתלמוד, על פי סדר קבוע מראש. מה שהיה טוב לצעירים, התקבל גם אצל זקני הדור וגדוליו, ובראש השנה תרפ"ד אמר האדמו"ר מגור, בעל האמרי אמת: "אני הולך ללמוד את הדף היומי". השמועה פשטה במהירות, ומבית המדרש נעלמו כל מסכתות ברכות, שכן הכול רצו להיות שותפים במצוה זו. לימוד הדף היומי יצא לדרך בכל העולם היהודי. בטי"ו בשבט תרצ"א הסתיים המחזור הראשון, והסיום נערך בהיכל ישיבת חכמי לובלין (אברהם מרדכי אלטר, בדרכי פולין האבלות, עמ' 462-463).

בדבריו, במנשר לעיתונות לקראת סיום המחזור הראשון, כתב הרב מאיר שפירא:

שיא כוחו המגנטי של הדף היומי גנוז ברעיון, במחשבה שאת אותו דף גמרא שאני לומד כאן, לומדים מליוני יהודים בכל רחבי תבל, בכל מקום שהם פזורים על פני כדור הארץ, איש איש בנוסחא הספציפית שלו, בסגנון מחשבה ושיטת לימוד משלו, בצותא חברתית משלו - אולם אביי ורבא נשארים אותם אביי ורבא... ההבדל בין סגנון הלימודי של הדף על ידי ד"ר ברוינווייג בשטרסבורג, או ר' איסר אסיסטנט בלונדון, לבין הרב שווארץ בבלטימור, מאבד את משמעותו ומחוויר כליל לעומת הכח הפנימי שגנוז ברעיון בדף היומי. תהא חברת הלומדים היכן שלא תהיה, התוכן מוסיף להיות אותו תוכן, הנקודה הפנימית.

(במשנה באומר ובמעש [עורך: אהרן סורסקי], בני ברק: נצח, תשכ"ד, עמ' 316-317)

סיום מחזור של לימוד הש"ס, אורך קצת יותר משבע שנים. משמעות הדבר היא שמאז החל מפעל זה, הסתיימו כבר קרוב לאחד עשר מחזורים. במקומות רבים בארץ ובעולם ישבו ויושבים יהודים, תלמידי חכמים ופשוטי עם, ולומדים במסגרת שיעורים, חברות או לימוד אישי, והכול לומדים את אותו דף. מפעל אדיר זה מביא לידי כך שלא רק סדר הקריאה בתורה שבכתב משותף לכולם, אלא אף בלימוד התורה שבעל-פה - הגמרא - ישנה מסגרת מאחדת ומשותפת לכל הלומדים בכל מקום שהם.

לא הכול יכולים להעמיק בלימוד גמרא. יש שחסר להם רקע, זמן או מיומנות, וכן לא קל להתמיד בלימוד הדף היומי. את הדף היומי יש ללמוד, בין אם הוא קל או קשה, בין אם זו סוגיה הלכתית עיונית, דרשות פסוקים או דברי אגדה. רמות הלימוד יכולות להיות שונות, וזמני הלימוד במשך היממה יכולים להיות שונים. יש בתי כנסת שבהם יש שיעורים בדף היומי ברצף, משעות הבוקר המוקדמות עד שעות הלילה המאוחרות. יום אחר יום, שבעה ימים בשבוע, לאורך כל ימות השנה,

גם כשבחוץ גשם, שלג, רוח או חמסין. את הקצב הקבוע - דף ליום - לא ניתן להפסיק. בשנים האחרונות יצאו ספרי עזר שונים המקלים על הלומדים ומקרבם רבים ללימוד גמרא. אין ספק שספרי עזר אלה הגדילו והגבירו את מספר הלומדים גמרא גם במסגרת הדף היומי. נזכיר את הבולטים שבהם: התלמוד עם פירושו של הרב עדין שטיינזלץ; ובשנים האחרונות - התלמוד מהדורת שוטנשטיין, המשלב פרשנות עם עיון קצר אך מעמיק; גמרות עם פירוש בירור הלכה המביא בפני הלומדים את סיכום השיטות בסוגיה עד ההלכה למעשה; קלטות שמע של הרב שבתאי יצאו על כל התלמוד, ועוד ספרי עזר רבים המסכמים את הסוגיות, את הפרשנים השונים ועוד. חלק מלומדי הדף היומי בוודאי נעזרים בספרות זו.

ב. מפעל "מאורות הדף היומי"

בשנים האחרונות, קמו ספרי עזר היוצאים לאור בהתאם לסדר לימוד הדף היומי, וגם כאן נציין את הבולטים שבהם: ספרי 'חברותא', מאת הרב יעקב שולביץ, פירוש למהלך הסוגיה; חוברות (כיום בספרים) 'יוסף דעת', מאת הרב יוסף כי-טוב, ובהם תמצות ממוקד מדברי ראשונים ואחרונים בסוגיה במישור העיוני-פלפולי עם שאלות חזרה. המכנה המשותף של כל הספרות המצוינת לעיל היא בכך שמי שלמד דף יומי ורצה להיעזר בספרות זו, השתמש באותם ספרים, ובזה הם מילאו את ייעודם. אין שום קשר ממשי בין הלומדים במקומות השונים בארץ ובעולם מלבד העובדה שהם לומדים את אותו הדף.

לפני כארבע שנים, באלול תשנ"ט, הקים הרב חיים דוד קובלסקי שליט"א, יחד עם אחיו, הרב משה קובלסקי שליט"א, ובתמיכתם ובסיועם של מוטי וברכה זיסר ושל תורמים נוספים, את קהילות "מאורות הדף היומי" - מפעל אדיר שצירף אליו עוד רבים, הלומדים את הדף היומי מדי יום. במשך השנים מאז, הוא הצליח לגבש סביבו חבורה של כשלושת אלפים לומדים, שעל אף היותם לומדים במקומות שונים בארץ ובעולם, קיימת אצלם תודעה ותחושה חזקה, שהם שייכים לבית מדרש אחד גדול ששלוחותיו רבות. משפחה אחת גדולה. זאת בנוסף ללומדים האחרים הממשיכים ללמוד את הדף היומי ללא קשר למפעל מאורות הדף היומי.

בפתח הספרים של "מאורות הדף היומי", נמצאת רשימה של מקומות שבהם מתקיימים שיעורי דף יומי, התאריך בו נוסד השיעור, ושמו של מגיד השיעור. השיעורים מתקיימים בבתי כנסת, בשטיבלים חסידיים, בישיבות תיכוניות, בבורסת היהלומים, במפעלי תעשייה, במשרדי עורכי דין, במשרדי רואי חשבון, במשרדי פרסום, ועוד. פריסה מדהימה ומרשימה! מגידי השיעורים הנזכרים ברשימה, עוברים הכשרה מתאימה, איך ללמד, ואיך לאהב ולאתגר את הלומדים. משפחה גדולה של לומדים ומלמדים. חוויה אישית. השתתפתי לפני מספר חודשים בסיום סדר נזיקין. הגיעו 600 איש ממשפחת "מאורות הדף היומי" - הלומדים ובנות זוגם (גם לנשים תפקיד חשוב בעידוד ובתמיכה, וכן במתן אפשרות לבעל ללכת לשיעור בשעות "קשות" - זמן השכבת ילדים קטנים לישון וכדו'), שקיבלו הזמנה יפה ומעוטרת לבוא ולהשתתף בסעודת מצוה באולם שמחות מכובד ביותר. כל מגיד שיעור ישב עם לומדי השיעור שלו, ובשולחן הכבוד ישבו האדמו"ר מסוכטשוב שלימד את ההדרן, הרב ישראל מאיר לאו, הרב הראשי לשעבר, שנשא דברים מחממים ומאירים כדרכו, והרב חיים דוד קובלסקי העומד בראש "מאורות הדף היומי", שהשמיע דברי חיזוק והתעוררות. המסר המרכזי בדבריו היה הרחבת משפחת הלומדים. צפייתו-בקשתו היא לעשות סיום לסדר קדשים, עם מספר כפול של לומדים. ערב מרשים ומרומם, התעלות רוחנית של ממש. ערב זה היה אחד מבין כמה שנערכו לקבוצות דומות במקומות אחרים. גולת הכותרת בקהילות "מאורות הדף היומי", היא בדפים שמקבלים הלומדים - דפי "מאורות הדף

היומי", שנכרכים אחר כך לספרים מסודרים. המסר בדפים-ספרים אלו הוא: "הרחבת האופקים בלימוד הדף היומי, קישורו לבעיות אקטואליות ושיוכו לפסקי הלכה מעניינים ומאורעות מרתקים. כל אלה מגבירים תחושת תורת חיים" (הרב חיים דוד קובלסקי, הקדמה לבבא קמא ובבא מציעא). כותרות מגרות ומושכות את העין, שהלומד שואל את עצמו איך הנושא מתקשר לדף שלפניו. דוגמאות: דיאטה חריפה לצורכי בריאות (כתובות ע, ב), מי מקבל את השתייה הניתנת בעת קניית מגש פיצה? (כתובות צח, ב), מסירת כליה או שאר איברים תמורת תשלום (נזיר יט, א), נשיאת נשק על ידי אשה במקום סכנה (נזיר נט, א), תעודת כשרות למסעדה המגישה קפה לאחר ארוחה בשירת (סוטה ד, ב), גבולות האתיקה הרפואית (גיטין ז, א), גלגולה של דירה ברמת גן (קידושין נט, א), רווחי הבנק המשולמים עבור יום השבת (בבא מציעא נח, א) ועוד ועוד.

התשובות לשאלות הללו יוצאות מתוך הסוגיה. תמצות דברי הפרשנים והפוסקים שהתייחסו לשאלה הנידונה, הצגה בהירה ופשוטה של הדברים בשפה מובנת ופשוטה, ותשובה ברורה לכותרת שמשכה את העין.

בצדו של כל גיליון מובא סיפור שנועד להמחיש את כמיהתם ושאפתם של יהודים תמימים ויראי שמים להתעלות בתורה, ולהתחזק ביראת שמים. לסיפורים מסר ברור וישיר המכוון ללומדי הדף היומי. בסוף כל ספר - מפתח מפורט על פי סדר פרשיות השבוע, נ"ך, משנה, בבלי, ירושלמי, רמב"ם ושו"ע, ומפתח ערכים. בתחילת הספרים ובסופם ברכות רבות לתומכים והמסייעים למאורות הדף היומי.

ג. על תכני הלימוד ב"מאורות הדף היומי"

העובדה ששיטת לימוד זו, שבה ישנה הדגשה משמעותית ומרכזית לרלוונטיות ולאקטואליות שבסוגיות הגמרא, מצליחה "לתפוס" ולעניין ציבור כה רחב ומגוון של לומדים, מעוררת מחשבות באשר לאופן לימוד הגמרא אצל בני הנוער. במקומותינו מרבים לעסוק בשנים האחרונות בלי הרף בשאלת לימוד הגמרא. נשברו קולמוסים ורבו הפולמוסים בעניין. והנה יש דרך שמצליחה למשוך אנשים מבוגרים יותר, שלא בהכרח למדו ולומדים גמרא בקביעות כזו במשך כל השנים. יתכן שמדובר בכאלה שהם עצמם לא אהבו כל כך ללמוד גמרא כשהיו בגיל תיכון, וכאלה שילדיהם שלהם עכשיו לא מתחברים לגמרא, והנה הורי אותם תלמידים מוצאים (פתאום?) טעם ועניין בלימוד.

לא נראה שזו הנוסחה שתפתור את כל הבעיות, אם כי יש בדרך זו עניין רב, המעורר ומאתגר את הלומד, ויוצר אצלו תחושה והבנה שהתורה היא תורת חיים, והפוך בה והפוך בה דכולה בה. אין כאן פתרון קסם גם מבחינה נוספת. הרלוונטיות והאקטואליות של סוגיית הגמרא בספרי "מאורות הדף היומי", במקרים רבים, אינן ממוקדות בנושאים המרכזיים של הסוגיה. ההתמקדות היא בנושאים שהם משניים, ולעתים באים כבדרך אגב בסוגיה. יש תחושה של התעלמות, לעתים, מהסוגיות המרכזיות בגמרא, שיש בהן למדנות מעמיקה, וכפי שמקובל לעסוק בהם בישיבות, ויש בהם גם רלוונטיות ואקטואליות. ההתמודדות האמיתית והישירה בלימוד גמרא, היא עם הסוגיות המרכזיות בכל מסכת, שיש להן מקבילות בכל הש"ס, ובדברי הראשונים והאחרונים עליהן.

דוגמאות: בגמרא בקידושין לג, ב - לו, א, שני דפים וחצי, שנושאם הוא פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן - נושא חשוב ומשמעותי, בתקופה שבה ישנה התעוררות רבה אצל נשים ובנות לקיים מצוות שהן פטורות מהן. ניתן לדון על טעמי הפטור, על הגדרת מצוות עשה שהזמן גרמן, וכן בשאלה האם בכל זאת האשה יכולה לקיים מצוה שהיא פטורה מלקיימה, ובהנחה שהתשובה לשאלה הקודמת היא חיובית, האם היא רשאית לברך על כך. אין בספר כל התייחסות לשאלות אלה. האזכור היחידי של הסוגיה הוא בדף כט, א במשנה, סביב השאלה: "מדוע נשים אינן מקדשות את הלבנה?"

דוגמא אחרת אף היא באותה המסכת. בקידושין מא, א - מג, א, שוב שני דפים וחצי העוסקים בסוגיית שלוחו של אדם כמותו ובסוגיית שליח לדבר עבירה - נושאים מרכזיים בש"ס שזה המקום לברר אותם: הגדרת שליחות (ידו הארוכה של המשלח או בא מכוחו), גדרי שליחות לדבר עבירה (האם זו סברה או שזו גזרת הכתוב, וההשלכות למקרה שהשליח עברין במצוות, או כשהוא שוגג), ושאלות נוספות. בשאלות אלו עסקו ראשונים ואחרונים, ויש להן ביטויים רבים בספרות השו"ת בראשונים ואצל בני זמננו. לכל אלה אין כל אזכור. מה שכן יש סביב דברי הגמרא שם הוא דיון בדברי הסוגיה האומרת שיש לאדם להעדיף לקיים מצוות בעצמו ולא על ידי שלוחו, "כי הא דרב ספרא מחרין רישא, רבא מלח שיבוטא" (האמוראים שטרחו בעצמם בהכנות לשבת). לאור מעשי האמוראים הללו דנו במקור להנחת התינוק על רגלי הסנדק, בעקבות מקרה של מוהל מומחה שרצה להיות סנדק של בנו, ויצא שהוא ממנה שליח למול את בנו אף שהוא יכול לבצע את המילה בעצמו. כמו כן דנו בשאלה האם הבעל יכול בעצמו להדליק נרות שבת.

הערה נוספת, שלצערנו נכונה גם בספרים אחרים ולא רק במאורות הדף היומי: ישנה התעלמות כמעט מוחלטת מרבנים ציוניים ומספריהם. הפוסקים והפרשנים מהדור האחרון, ויבדלו לחיים בני דורנו החיים עמנו המובאים ומצוטטים לאורך כל הספרים, הם רבני הציבור החרדי הלא-ציוני בדרך כלל. אם המסר הוא רלוונטיות ואקטואליות, היה מתאים שמדי פעם יובאו דברים מספרים שזה עניינם, כמו למשל מ"ג כרכי "תחומין". אך אין לכך כל אזכור. תשובות של הראי"ה קוק זצ"ל, הרב שאול ישראלי זצ"ל, הרח"ד הלוי זצ"ל, ויבדלו לחיים רבנים החיים עמנו, לא מוזכרים כלל. ניתן להביאם גם כדעה חולקת או עצמאית, אך זה לא קיים.

מספר דוגמאות: בגמרא בסוטה כ, א: "כל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות" - מהי דרך החינוך של הבנות? (סוטה ע"ג כא-כב). הדיונים הם בשאלות: כיצד מברכות הנשים ברכת התורה אם הן פטורות מלמוד תורה? תשובת הבי"י - שהברכה היא על ההלכות שהבת חייבת בהם. וכן דברי המנחת חינוך שברכת התורה אינה מכוונת למצוות לימוד תורה אלא לכבודה של תורה (היה מקום להביא את דברי הגרי"י סולוביצ'יק על הרמב"ם ה"ל ברכות יא, טו בשם אביו, שברכת התורה היא על עצם הדבר שהתורה צריכה ברכה ולא על קיום מצוות תלמוד תורה. ע"י עוד: עמק ברכה ע"ג ט בשם הגרי"י). מקורות על נשים למדניות, על כך שההוראה במשנה היא לאב שלא ילמד, אך אם הבת רוצה יכולה ללמוד, ודברי הרי"ש אלישיב, שאשה המגדלת את בעלה או את בניה להיות תלמידי חכמים גדולה מאשה הלומדת בעצמה, וכן דברי החפץ חיים והרי"א וואלקין על לימוד תורה של בנות בדור האחרון.

ישנה התעלמות מציבור רחב שנוהג אחרת. ציבור שבנותיו לומדות תורה בהמון. אפשר גם לגבות זאת בדבריהם של הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב ח"ב סי' נב), ויבדל"א הרב יהודה הרצל הנקין (שו"ת בני בני ח"ג ע"ג מז) ועוד.

דוגמא נוספת: בגיטין ח, ב: "משום ישוב ארץ ישראל לא גזרו רבנן" - סוגיית קניית דירה מנכרי בשבת (גיטין ע"ג סג-סד). העיון הוא האם מותרת רק האמירה או גם ביצוע המכירה עצמה, וכן מדוע מותר לרכוש דירה מן הנכרים בשבת, ודברי הריב"ש שעיקר הטעם הוא כדי שלא תשתקע ארצנו הקדושה ביד טמאים, ויסודו באיסור ילא תחנם. "בימינו, כתב החזו"א (שביעית כד, ג) כי לכל הדעות נחשבים הערבים לנכרים שעליהם דיברה התורה שחל עליהם ילא תחנם. לא לכל הדעות, כי למשל לראי"ה קוק (משפט כהן סי' נח) יש דעה אחרת, המבוססת על ראשונים אחרים (ע"י עוד: שו"ת יביע אומר ח"ח, ח"מ סי' ב, המציין לחולקים על החזו"א).

לדברים הללו משמעות מיוחדת במיוחד כשהספר יצא בשנת תשס"א - שנת שמיטה, שבה חוזר הדיון

ביחס להיתר המכירה. מלבד זאת, בעניין זה היה מקום לציין למשל את תשובתו של הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה ח"ב עמ' 119-124, "בנין ישוב הארץ ע"י גוי בשבת"), בעקבות שאלה מעשית שנשאל על ידי תושבי כפר דרום: תשובה שבה מובאת גם הערותיו של הגר"ש ישראלי זצ"ל.

ז. ציונים-דתיים למזנים

עיון ברשימת קהילות מאורות הדף היומי מלמדת, שמשותפי השיעורים הם ציבור ציוני-דתי (במיוחד השיעורים שאינם מתקיימים בבני ברק). ואשרינו שאנו זוכים לכך שמלבד מסגרת הדף היומי, ישנו ציבור ציוני-דתי, בוגרי ישיבות הסדר וגבוהות בדרך כלל, שהולך בקביעות לשמוע שיעורים בגמרא ברמה גבוהה מאד בעיון ובעמקות, וכן שיעורי הלכה, מפי תלמידי חכמים ורבנים גדולים, אף שהם מזהים עם הציבור החרדי (הרב אשר וייס, הרב יצחק זילברשטיין, ועוד). אך התחושה הנוצרת אצל רבים, ושאלף גובתה מתובנה שבאה מעולם הישיבות החרדי-ליטאי, שרק בישיבות שלהם יודעים איך ללמוד גמרא כמו שצריך. הישיבות הציוניות, טובות באמונה, תני"ך ודרשות בפרשת שבוע, אבל גמרא-למדנות - זה לא שייך לציבור הציוני-דתי. תכני השיעורים - במיוחד בנקודות בהן יש הבדלים בהתייחסות בין הציבור הציוני-דתי לבין הציבור החרדי - יהיו שלא על פי השקפת עולמם הציונית-דתית, גם בשאלות הלכתיות אקטואליות. עיון נוסף ברשימת התומכים כלכלית במפעל "מאורות הדף היומי" מלמד שיש מקום להניח, שרובם לפחות יגדירו עצמם כציונים-דתיים ולא כחרדיים.

כאמור, עינינו לא צרה חס ושלום, באף רב ותלמיד חכם המלמד תורה, ושמחים אנו על כל אדם שהולך ולומד תורה בכל דרך שהיא, וכן עינינו לא צרה במי שתומך ומסייע ללימוד תורה גם אם היא שלא על פי השקפת עולמו. אדרבה, יבורכו בכל הברכות, ויגדילו חילם לתורה. אך משמעות הדבר היא שהציבור הציוני-דתי הלומד גמרא במסגרת "מאורות הדף היומי" או במסגרות אחרות, אינו נחשף די, ואינו מודע מספיק להיותם של רבנים תלמידי חכמים גדולים ופוסקים חשובים, גם בבתי המדרש של הציונות הדתית. בעניין זה קיימת אצלנו נמיכות קומה שאין לה מקום.

סגנון הלימוד והשיעורים בגמרא אצל רבנים ציוניים הוא אולי שונה ואחר, ולא בהכרח בסגנון הישיבתי הקלאסי. לא רק חקירות למדניות או חילוקים בגמרא וברמב"ם בנוסח בריסק, אלא מבט רחב וכולל יותר: התנסחויות אחרות ובחינות נוספות של הסוגיה, כל רב ותלמיד חכם בדרכו שלו; סגנון כתיבה אחר - עברית מדוברת; כותרות משנה, ראשי פרקים, והערות שוליים, ולא בהכרח סגנון ארמי ללא חלוקה לפרקים ולנושאים; הדפסה בגופני אותיות מרובעות, ולא בגופן כתב רש"י, ועוד.

הפנייה היא אלינו פנימה. עוד לא נמצאה הדרך להפוך את לימוד התורה למקצועותיה השונים לתחושת השתייכות לתנועה גדולה ורחבה. ישנם רבנים רבים המלמדים במסגרות רבות. ישנם גרעינים תורניים במקומות שונים, ישנם שיעורים הנאמרים בישיבות ציוניות ומופיעים אחר כך באינטרנט ועוד. אך עדיין לא נמצאה הנוסחה של יצירת השתייכות ותחושה של גוף גדול יותר, של תנועה ציונית דתית, שיש לה השקפת עולם משלה מבוססת, מגוונת, מורכבת ומעוגנת במקורות חז"ל, שהיו ויש לה רבנים ותלמידי חכמים גדולים, היודעים ללמוד וללמד סוגיה בגמרא באיכות וברמה גבוהה, כמו שהם יודעים ללמוד וללמד תני"ך, פרשת שבוע, אמונה והלכה בדרך זו.

